

nesuglasice oko novogovora

roj haris

Na prvi pogled, Orvel i Raskin nisu imali mnogo zajedničkog. Ali, jednom je Raskin rekao nešto što je Orvelu moglo poslužiti kao moto za orvelovsku lingvistiku: »Ono najvažnije što je čovek uvek činio na ovom svetu jeste da na jednostavan način ispriča ono što vidi.« Ovo je suština Orvelovog teoretisanja o jeziku, kao i Raskinovo teoretisanje o umetnosti. *Nazovimo to doktrinom jednostavnog izražavanja*. U ovome ima nečeg jednostavnog, plemenitog i originalnog.

Značaj novogovora, najčuvanije tvorevine Orvelove lingvistike, ne može se shvatiti a da se ne dovede u vezu sa doktrinom jednostavnog izražavanja. Raskin je nesumnjivo prvenstveno imao u vidu pikturnalno predstavljanje, dok je Orvel mislio na jezičko izražavanje. Međutim, oni dele mišljenje u pogledu koncepta samog izražavanja. U nekim poglavljima svog romana *1984*. Orvel nije u mogućnosti da se izrazi na jednostavan način. Ukratko, novogovor se protivi doktrini jednostavnog izražavanja. Pikturnalni ekvivalent za Raskina bio bio izvitooperen način crtanja (»novi crtež«), gde bi, npr., sve prave linije bile automatski predstavljene kao krivulje, tj. na bilo koji način, samo da *ne budu* prave linije. Zagonetno je, naravno, zašto bi se vladajući umetnički krugovi trudili da izmisle takav jedan iskrivljeni sistem pikturnalnog izražavanja kao što je novi crtež. S druge strane, kada je jezik u pitanju, razlozi su, navodno, razumljiviji: sasvim otvoreno se može reći da se radi o društvenim i političkim pobudama.

Izgleda da je bitno što je sam pojam novogovora, koji je Orvel uveo u englesko govorno područje pre samo 35 godina, trebalo da za ovo relativno kratko vreme prođe kroz sve ili većinu sociolingvističkih procesa koji ga uvažavaju kao deo rečnika starogovora. Ova činjenica navodi na različita tumačenja. Neki će reći da je Orvelova jezička zabrinutost uglavnom neosnovana, i da se jezik pokorava zakonima u koje se političari i propagandisti ne mogu mešati. Drugi će, suprotno ovome, reći da su Orvelovi jezički instinkti uglavnom bili jaki i da su suptilne forme ideološke kontrole kojoj podleže rečnik našeg javnog diskursa dovoljno moćne da neutrališu razorni potencijal novih izraza koji ih direktno ugrožavaju.

Verovatno da je u procesu asimilovanja novogovora u vokabular starogovora, ovaj izraz izgubio svoju prvobitnu snagu. Nedavno objavljeni rečnik tzv. novogovora obuhvata svakakvi novi profesionalni žargon. Orvel to nije tako zamislio. Novogovor nije novi govor samo zato što podrazumeva novi način izražavanja (...)

Novogovor u romanu *1984*. namerno je iskrivljen jezik, smišljen da obezbedi političku potčinjenost onih koji ga upotrebljavaju. Cilj mu je, kako to Orvel opisuje, da mišljenja koja ne odobrava Partija »treba da budu nezamisliva.« Konačna užasavajuća vizija na kraju romana, gde smo obavesteni o detaljima programa po kojem će novogovor konačno i u potpunosti zameniti starogovor, vizija u kojoj se vidi kako plansko manipulisanje jezikom može onemogućiti slobodu mišljenja, jedna je od najjezivijih u celoj engleskoj književnosti.

Parabola novogovora pogađa svakog kome je maternji jezik engleski, jer postoji shvatanje da baš raznolikost i fleksibilnost engleskog jezika garantuju onima koji ga upotrebljavaju njihovo individualno pravo da misle i govore kako im se sviđa. To što Engleska nikada nije imala instituciju kao što je Academie Francaise, nije slučajnost. Sama ideja da jezik bude pod diktatorskom kontrolom stručnjaka isto toliko je odvratna većini Engleza kao i ideja o cenzuri. Kao i svi oni koji se mogu osloniti na izvore jednog od najbogatijih rečnika na svetu, mi ne možemo osećati ništa drugo od odvratnosti prema groznom filologu iz Ministarstva istine u *1984*, koji kaže: »Uništavanje reči, pa to je divno!«

Orvelova parabola o dramatičnom obliku pokreće nešto što je mnogo šire za svaku grupu ljudi koja zauzima ovaj stav o jezičkoj slobodi: pitanje naše društvene odgovornosti kao korisnika jezika. Orvelu treba zahvaliti što je celoj generaciji skrenuo pažnju na ovo pitanje, jer bi ga ona možda previdela ili sama ne bi bila u stanju da ga jasno sagleda. Velika je šteta što je njegova parabola dobila baš ovaj oblik. Jer, novogovor ostaje neprevaziđen kao fiktivni portret logofobije: a logofobija je jedna od najkarakterističnijih bolesti našeg vremena. Kod Orvela se ova bolest sigurno javila u akutnom obliku. On nije bio samo, kao što ga Entoni Berdžis opisuje, »korisnik reči koji rečima nije verovao«, nego se ponekad njegovo nepoverenje prema rečima graničilo sa patološkim. Kao profesionalni pisac, on je shvatio šta duguje svojim vlastitim veštinama u verbalnom manipulisanju. S druge strane, kao predani socijalista, instinktivno je mrzeo verbalne veštine, jer ih je klasni obrazovni sistem, koji on nije odobravao, uveo, ocenio i koristio. Otuda njegov neizrečeni strah da se verbalno ubeđivanje, angažovanje u verbalnoj polemici, čak i zbog socijalizma – ili iz bilo kog drugog »dobrog« razloga – može shvatiti kao legitimisanje poverenja u reči koje na kraju

same sebe mogu osporiti. Novogovor je bio javna fantazija koja je Orvelovoj ličnoj mori dala fiktivni oblik. Međutim, ova fantazija je psihološki opravdana i ima kulturni značaja koji uveliko prevazilazi pojedinačne okolnosti Orvelove dileme.

Logofobija nije isključivo fenomen dvadesetog veka. Zabeležena je i kod grčkog filozofa Kratilusa, koji je imao tako akutnu logofobiju da se na kraju, kako nam je rečeno, u potpunosti odrekao reči kao načina izražavanja. Orvel nipošto nije bio tako beznađežan slučaj. Ono što ga čini tipičnim predstavnikom logofobije dvadesetog veka jeste njegova vera u ranije pomenutu doktrinu jednostavnog izražavanja.

Osnovu Orvelove logofobije čine dve međusobno povezane sumnje u pouzdanost povezanosti reči i značenja. Jedna je da se reči, umesto da otkriju značenje, mogu upotrebiti da ga prikriju. Druga je da reči, umesto da otkriju značenje, mogu pogrešno da ga interpretiraju. Otuda ovaj uopšten oblik koji su uzele Orvelove more – pretpostavka o jeziku koji je »lečen« na taj način da bi sistematski obmanjivao one koji ga koriste kada se radio o nekim društvenim i političkim aspektima sveta u kojem žive, i štaviše, »lečen« na taj način da onemogućuje same one koji ga koriste da otkriju obmanu.

Strahovi koji leže iza ove logofobijske ekstrapolacije potiču od Orvelovog gađenja prema onome što je video kao jezičko nepoštenje i prevaru. Ovo u velikoj meri dolazi do izražaja u njegovim najsanžnijim delima. »Nezaštićena sela se bombarduju iz vazduha, stanovnici su oterani u polja, puca se u stoku, kolibe u plamenu; to se zove *pomirenje*.« Generacija iz doba Vijetnama nije morala da nalazi reči: Orvel ih je već rekao umesto njih. Orvelovo užasavanje nad načinom na koji se ljudska nehumanost prema čoveku može sakriti iza verbalnih fasada svih vrsta, navela ga je, na žalost, na to da postavi pogrešnu dijagnozu. Smatrao je da nešto nije u redu sa engleskim jezikom njegovog vremena. Njegov esej »Politika i engleski jezik« ovo savršeno jasno ilustruje. »Većina ljudi, pisao je Orvel, koje ova tema i malo muči priznaće da je engleski jezik u krizi, ali svi smatraju da mi tu ne možemo ništa učiniti svesnim angažovanjem.« Orvel je verovao da nešto treba i mora da se učini; ali ono što je on predlagao da se učini samo je pokazivalo koliko je plitko njegovo shvatanje jezika i sa koliko nekritičnosti je prihvatio doktrinu jednostavnog izražavanja. Protivio se »lošem uticaju« američkog i njegovom »ponižavajućem efektu.« Osudio je izraze koji, po njemu, kriju u sebi »aljkavost«, »ružnoću«, »nepreciznost«, »besmislenost« i »pretenzionu dikciju.« Preporučivao je npr. da se zapamti rečenica: »Pas koji nije da nije crn jurio je zeca koji nije da nije bio mali po polju koje nije da nije bilo zeleno.« Ukratko, on upravo iznosi iste propisane stavove o jeziku kakvi se mogu naći u većini objavljenih udžbenika o »korektnoj« upotrebi. Orvel napada, kao što jedan esej o njemu kaže, »skoro sve zloupotrebe jezika koje su bile omiljene kod indigniranih književnika svakog ubeđenja.«

Bilo bi pogrešno braniti Orvela pokušajem da se napravi razlika između njegovog progresivnog i radikalnog pristupa problemima upotrebe jezika i konzervativnog, reakcionarnog nadahnuća većine »indigniranih književnika.« Činjenica je da Orvelov stav nije bio ništa prosvetljeniji od njihovog. Optužiti nečije političke protivnike za »kvarenje engleskog jezika« je igra koju mogu da igraju i desni i levi, kao što su skorašnje diskusije o nuklearnom oružju to čak suviše jasno pokazale. Ne treba pogrešno protumačiti činjenicu da su levi izašli kao pobednici. Pozivanje na doktrinu jednostavnog izražavanja je mač sa dve oštrice. . .

Prave nesuglasice o kojima govori ovaj članak uopšte ne dolaze od zloupotreba engleskog jezika. One su mnogo dublje. Radi se o zloupotrebi naše koncepcije samog jezika. Orvelov novogovor ne bi mogao da postoji iz istih razloga iz kojih ne bi mogao da postavi takav jedan jezik kao što je idealizovani starogovor, koji je u suprotnosti sa prvim. Nijedan jezik nam ne može omogućiti »jednostavno izražavanje«; radi se o intelektualnoj obmani da jezik sadrži u sebi ono što mi očekujemo. Doktrina jednostavnog izražavanja je prosto lingvistički utopizam. Kao i svi oblici utopizma, ona pravi bezbrojne zamke bezazlenima, a varalice snabdeva beskrajnim trikovima.

Kako prava – a ne fiktivna – *1984*. stiže, mi zatičemo svet engleskog govornog jezika u tragikomičnom stanju opravdane uznemirenosti oko problema »jednostavnog jezika«. Na jednoj strani Atlantika, britanskim farmerima nije dozvoljeno da za sveže mleko kažu da je sveže ako dolazi direktno iz krave. Zašto da ne? Paradoksalno *baš zato* što je došlo pravo iz krave. (Naravno, može se reći da je sveže dan-dva kasnije, kada se pasterizuje.) U međuvremenu, s druge strane Atlantika, po celoj Americi nalazimo države koje žure da zakonski zaštite običnog čoveka od komplikovanosti starog govora. Ovakvi zakoni npr. zahtevaju da se »svaki ugovor sa potrošačem napiše na jasan i logički dosledan način, korišćenjem reči koje imaju uobičajeno i svakodnevno značenje.« Ali na ključna pitanja, koje reči, u stvari, imaju »obično i svakodnevno značenje«, i kako mi možemo znati baš koja su to »obična i svakodnevna značenja«, zagovornici jednostavnog jezika mudro spuštaju diskretni semantički veo tišine.

Za Orvela bi to nesumnjivo bila jedna od ironija istorije da država, koja je spolja uzela u »obranu« svoju politiku Vijetnama uz pomoć »novogovora«, sada treba da odobri svom vlastitom proletarijatu da koristi »starogovor« u unutrašnje, domaće svrhe. Ovu ironiju ne treba povezivati sa istorijom: ona je projekcija Orvelovog pogrešno shvaćenog načina na koji funkcioniše jezičko sporazumevanje.

Zvati lopatu *lopata* nije nešto što spada u domen jezika: tiče se samo onih koji koriste jezik. I ako se njima ne sviđa reč »lopata«, ili im ne znači ono što žele, izmisleće novu, u mešanje ili bez mešanja vlade. Orvelove klasične greške bile su što je pretpostavio (1) da nešto što se zove engleski jezik daje pravo značenje reči kao što je *lopata*; (2) da reči kao što je *lopata* znače ono što kazuju; (3) i da sve što treba da se kaže može se reći korišćenjem reči kao što je *lopata* – ukratko, korišćenjem reči svaki obični čovek vas može razumeti, jer reči o kojima se radi direktno odražavaju prepoznatljivu stvarnost. Ova papazjanija od shvatanja jedno je od najpopularnijih primera lingvističkog folkloru modernog doba. Upravo Orvelova naivna predanost ovog folkloru navela ga je da stvori fiktivni antijezičnik, novogovor, i otuda njegovo (zasluženo) kanonisanje za proroka kulture dvadesetog veka.

Prevela: Vesna Dragoljov